

TÜRKÇE'DE SESBİLİM BETİMLEMESİ VE DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI İÇİN BİR ÖRNEK ÇALIŞMA: JAKLIN KORNFILT, TURKISH

Muhlise Coşgun ÖGEYİK (*)

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçe'nin sesbilim betimlemesi üzerine yapılan bir çalışmanın, kuramsal yaklaşımlarla değerlendirilmesi ve yapılan bu tür betimsel çalışmanın dil öğretimine katkısı tartışılmaktadır. Söz konusu çalışma, dilbilim betimlemesi ve dil öğretiminde kullanılması bağlamında bir örnek çalışma niteliğindedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dilbilim alanında yapılan kuramsal çalışmalar ve sesbilim ile ilgili ortaya konulan görüşler yer almaktadır. İkinci bölümde sesbilim üzerine Jaklin Kornfilt tarafından yapılan betimsel bir çalışma, model olarak sunulmaktadır ve bu modelin dilbilim kuramları ile bağıntısı üzerine bir üst söylem geliştirilmektedir. Üçüncü bölümde ise bilim-uygulama ilişkisi ele alınarak, bilimsel incelemelerin ve betimsel çalışmaların uygulamaya faydası tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dilbilim, Sesbilim, Betimsel Dilbilim, Dil Öğretimi.

ABSTRACT

In this paper, on the basis of theoretical approaches, the evaluation of a descriptive study on the phonology of Turkish and how to use such a study in language teaching are discussed. The mentioned descriptive study is a model study in the framework of linguistic analysis and language teaching.

This paper comprises three main parts. In the first part, the theoretical linguistic and phonetic studies are examined. In the second part, a descriptive study on Turkish phonetics by Jaklin Kornfilt is evaluated as a model study regarding its association with the linguistic theories. In the third part, the benefits of systematic and descriptive

* Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı.

studies on practical studies and the issue of theory and practice relationship are discussed.

Key Words: *Linguistics, Phonetics, Descriptive Linguistics, Language Education.*

BÖLÜM 1

Bu bölümde dil ve dilbilim ilişkisi ele alınıp, dilbilim alanında ortaya konulan kuramsal yaklaşımlar ve sesbilim kavramı gözden geçirilmektedir.

1.1. Dil ve Dilbilim

Dil insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlambirimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatımda, her dilde belli sayıda bulunan öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları bir dilden öbürüne değişen ayırıcı ve ardışık birimler, başka bir deyişle sesbirimler biçiminde eklenir. (Vardar, 1998a).

Dil olgusunu kendine malzeme edinmiş olan dilbilim ise Berke Vardar (1998 a:77-78) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsanbilimleri içinde en gelişmiş olanıdır ve kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri, yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri, v.b. açısından inceleyen insan bilimidir”. Dilbilimcinin işi ise dilsel iletişimi kurmaya yarayan öğeleri seçmektir; bu durumda, öğelerin seçimi her türlü betimlemede karşımıza çıkar.

Dil incelemeleri zaman bilimsel bir çerçevede ele alındığında, dilbilimin özerk bir bilim dalı olarak 20. yüzyıl başlarına kadar yani çağdaş dilbilim çalışmalarına kadar olan süreçte çeşitli aşamalardan geçtiği ve dil incelemelerinin daha çok kuralcı ve tarihsel yani artsüremli yaklaşımlarla yapıldığı görülmektedir. Çağdaş dilbilim çalışmaları ise bu buyurucu ve artsüremli anlayışı temelinden sarsan Ferdinand de Saussure’ün dilbilim yaklaşımı ile başlamıştır. Dizge incelemesine ağırlık vererek, dili eşsüremli inceleme konusu yapan bu yaklaşım yapısal dilbilimin doğmasına ve dil incelemelerinin yeni bir yönergeye oturmasına olanak sağlamıştır. Yapısal dilbilim çalışmalarının ortak noktasını, dili bir yapı olarak ele almak ve eşsüremli yaklaşımla incelemek oluşturmaktadır (Hawkes, 1977). Saussure dilbilimin konusunu toplumsal nitelikli dille, kişisel özellikli söz ayrımı şeklinde belirler ve dizge görünümündeki toplumsal dili inceleme konusu olarak ele alır; öte yandan, Saussure, dili dış etkenlerle ya da evrimsel olgularla açıklamak yerine, eşsüremli öğelerle açıklamak gerektiğini belirtir (Kıran&Kıran, 2001:109-114). Tahsin Yücel (1999:13) ise yapısalcılığın temel yönelimlerini 1. Ele alınan

nesnenin “kendi başına ve kendi kendisi için incelenmesi, 2. Nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir dizge olarak ele alınması, 3. Söz konusu dizge içinde her zaman işlevi göz önünde bulundurma ve her olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğunun sonucu olarak, nesnenin artsüremlilik içinde değil, eşsüremlilik içinde ele alınması olarak sıralar.

Önce sesbilim alanında gelişen yapısalcılık giderek dilbilimin başka dallarını da etkisi altına almıştır. Yapısal dilbilim akımlarından olan betimsel dilbilim de, bir dildeki gerçekleşmiş öğelerden oluşan bir bütünce aracılığıyla o dilin yapısını inceler; doğru olsun olmasın, dile ait bütüncedeki her türlü öğeyi inceleme alanına alır. Bu bağlamda dili betimlemek demek dilin nasıl işlediğini ortaya koymaktır.

Dilin işleyişi söz konusu olduğunda Prag Dilbilim Çevresi’nin temel ilkelerini ele almak yerinde olacaktır. Dil, işlevsel bir dizge olarak düşünülmelidir; dil incelemesinde dilin işlevi önemlidir; dile yaklaşım eşzamanlı olmalıdır. Prag Dilbilim Çevresi’nin bir uzantısı olan Fransız İşlevsel Dilbilim Okulu ise işlevselci terimini, sözcelerde konuşucunun yaptığı çeşitli seçimlerin belirgin izlerini bulmaya çalışan ve dilin iletişim işlevini vurgulayan Saussure geleneğine bağlı dilbilim akımıdır (Kıran&Kıran, 2001:132-33, Bayrav, 1998:37). Fransız İşlevsel Dilbilim Okulu temsilcilerinden Martinet, yapısal dilbilimin en yaygın kuramı olan işlevselciliğin kurucusudur. Martinet’e göre sesler yalnızca fiziksel özellikleri ile değil işlevlerine göre incelenmelidir. Dilin işlevleri arasında en temel kavram dilin iletişim işlevidir. İşlev ise bir bütün içinde bir öğeyi ayırt eden özelliktir (Demircan, 2000).

İşlevsel dilbilim, eşsürem/artsürem ayrımını devimsel eşsürem kavramı aracılığıyla bir dil durumunun içerdiği çeşitliliği saptamaya çalışır. İşlevselciler, dillerin özgül yapılarının betimlenmesinde ortak özelliklerden çok ayrılıkların incelenmesine yönelirler, dillerin tek tek ayırıcı niteliklerini saptamaya, olguları bu çerçeve içinde tutarlı biçimde gözlemleyip sınıflandırmaya özen gösterirler (Sevil, 1999: 222).

1.2. Dillerin Betimlenmesi

Dillerin işleyişlerine göre incelenmesinin ve betimlenmesinin daha verimli olacağı işlevselcilerin görüşüdür. Betimleme eşsüremli yapılmalı ve betimleme yaparken dillerin çeşitliliği içinde alan sınırlaması yapılmalı, dile ait ayrılıklar sunulmalıdır. Betimleme çerçevesinde bütünce oluşturmak, sınıflama yapmak, belirgin özellikleri sunmak, çözümlmek ve yorumlamak aşamaları tümü kapsayıcı bir modele ya da seçmeci modele dayalı olarak yapılır.

Daha önce de belirtildiği gibi betimleme, gerçekleşmiş öğelerden oluşan bir bütünceyi incelemektir. Her betimleme bir seçme gerektirir. Aslında ne kadar yalın görünse de her nesne sonsuz karmaşıklık gösterebilir. Bu nedenle betimlenecek nesnenin belli bir sınırlılık içinde ancak kimi özellikleri sunulabilir.

Belirgin diye adlandırılan kimi özellikler göz önünde tutulur, belirgin olmayan özellikler konu dışında bırakılır. Bir iletide seçilen öğelerin, birimlerin birbirinden ayrı olması iletinin oluşmasını ve alıcıya doğru ulaşmasını sağlar. Dilde her birim ayrıdır ve ayırıcı özelliğe sahiptir. Seçime dayalı olarak sözce içinde yerlerini alırlar (Vardar,1998b.). Bu seçim o öğelerin ayırıcı özelliğine göre yapılır. Örneğin, *dam / tam* birbirinden farklı iki ses imgesi olarak duyulur. Bunların belirginlik özelliği ise d ve t seslerinden kaynaklanır. Elde edilen bütüncedeki öğelerin belirginlik özelliği belirlendikten sonra kendi özelliklerine göre sınıflandırmalar yapılır. Yapılan sınıflandırmalar içindeki nesnelere, öğelerine ayrılarak çözümleme yapılır. Öğelerin öz niteliklerini ya da işlevlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çözümlemelerden sonra yapılacak şey yorumlamaktır.

İşlevselci görüşün öncülerinden olan André Martinet'in dil tanımında, dilin iki özelliği öne çıkmaktadır; yani dili oluşturan birimleri Martinet, dilin çift eklemliliği olarak ele almıştır. Bir başka deyişle bir dil, sesbirimlerden ve anlambirimlerden oluşur. Bu çalışmanın bağlamını sesbirimler oluşturduğu için, sesbirimleri inceleyen *sesbilim* kavramı ele alınacaktır.

1.3. Sesbilim

Her dilin sesleri arasında ayrılıklar olması dilin özelliklerinden biridir. Seslerdeki farklılıklar ise hava, damak, diş, ses telleri yani insan vücudundaki organlara bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Sesbirim adı verilen seslerin konuşma organlarımızın neresinde, hangi koşullarda, nasıl meydana geldiğini tüm ayrıntılarıyla incelemekle sesbirimlerin betimlemesi gerçekleşir. Tek başına anlamı olmayan, yalnızca göstergeleri birbirinden ayırıcı nitelik taşıyan, kesintili, bildirişim açısından işlevsel özellikli, karşıtlık bağıntılarıyla belirlenen bir birimdir sesbirim (Vardar, 1998b:178).

Her dilsel gösterge bir gösterenle gösterilen içerir. Göstergenin kapsadığı gösterenin çözümlenerek en küçük parça niteliği taşıyan öğelerine ayrıştırılmasıyla ses düzlemindeki en küçük birimlere, yani sesbirimlere ulaşılır (Vardar, 1998b:98). Sesbirimin betimlendiği düzlem gösteren düzlemidir, anlambirim ise gösterilen düzleminde betimlenir. Sesbirimlerin betimlenmesi eşzamanlı bakış açısını benimseyerek yapılır. Dil betimlemesinde sesbirimler öncelikli betimlenen öğelerdir. Nedeni sayılarının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bir doğal dilde, ses sayısının genellikle 20-40 arasında olduğu ortaya konulmuştur.

Martinet sesbilimsel çözümlemeyi sessel öğelerin işlevleri ve sesbirimler olarak ayırmaktadır. Sesbilimsel çözümleme, bir dildeki sessel öğeleri belirleyerek o dildeki işlevlerine göre sınıflandırmayı amaçlar. Bu durumda bir dildeki "sessel öğelerin işlevi" a) ayırıcı ya da karşıtsal olması, b) ayırıcılık işlevi; vurgunun verdiği işlev, c) anlatımsal olması ise dinleyiciye konuşucunun ruhsal durumu üstüne bilgi veren işlevdir. Martinet, ayrıca sesbilimsel betimlemeye

işlevsel olmayan ıralayıcı özelliklerden bahseder. Bireyin seçimine, bölgesel özelliklere göre yapılan sesbilimsel betimleme şeklidir. Bunun yanı sıra titremleme ve vurgulamanın betimleme sürecinde önemli olgular olduğu Martinet tarafından vurgulanmıştır (Vardar, 1998c).

Roman Jakobson ise sesbilim betimlemesi ile ilgili ortaya attığı kuramında, sesbirimleri oluşturan ayırıcı özellikleri 12 karşıtlığa indirgemıştır ve iki sınıfta toplamıştır: 1. İçsel özellikler, 2. Bürünsel özellikler. İçsel özellikler sesbirimlerce gerçekleştirilir. Yalnızca seslerin doruğunu oluşturan sesbirimler ise bürünsel özellikler sunar. Jakobson'un ikicilik adı verilen kuramında, çeşitli dillerdeki sesbirimleri oluşturan ayırıcı özellikler iki ögeli karşıtlıklara indirgenmiş, böylece çok tutumlu bir açıklama yöntemi ortaya çıkmıştır: Titreşimlilik özellikleri şu şekilde karşıt grup içerir:

1. Ünlü olan/Ünlü olmayan
2. Ünsüz olan/Ünsüz olmayan
3. Yoğun/Dağınık
4. Gergin/Gevşek
5. Titreşimli/Titreşimsiz
6. Genizsil/Ağızsız
7. Sürekli/Süreksiz
8. Keskin/Boğuk
9. Engelli/Engelsiz
10. Pes/Tiz
11. Bemolleşmiş/Bemolleşmemiş
12. Diyezleşmiş/Diyezleşmemiş

Jakobson'a göre bu karşıtlıklarda yer alan ayırıcı özellikler bütün dillerin sesbirimlerini tanımlayabilecek yeterlidir (Vardar, 1998c: 217-220).

BÖLÜM 2

Bu bölümde Türkçe'nin ses yapısı üzerine yapılan betimsel bir çalışmanın işlerliği, kuramsal yaklaşımlar ışığında ele alınıp değerlendirilecektir. Söz konusu betimsel çalışma Jaklin Kornfilt tarafından yapılan TURKISH adlı bir çalışmadır.

2.1. Türkçe'nin Sesbilim Betimlemesi ve Kuramsal Yaklaşımlar

Kornfilt (1997) çalışmasında çağdaş ve eski Türkçe'yi standart ve konuşma dili açısından ele alarak sınıflandırma yapmıştır. Sınıflandırmayı örneklerle sunmuş ve Türkçe'nin özelliklerini belirtmiştir. Kornfilt, bu bilimsel çalışmasında yapısal dilbilim modelinde işlevselci yaklaşımla betimleme yapmıştır. Çalışma konusu, Türkçe'nin betimlenmesidir. Türkçe'de gerçekleşmiş öğelerden oluşan bir bütüncü oluşturulmuştur. Ancak çalışmada sunulan öğelerin belirginlik özellikleri önceden betimlenmiş olguların bir sınıflandırmasıdır. Kornfilt, bu çerçevede, olguları çözümleyip, yorumlamış ve Türkçe'nin sesbilim yapısını oluşturan öğelerin kullandıkları bağlama göre işlevlerini ayırıcı özelliklerine göre ele almıştır. Bu ayırıcı özellikler ise söz konusu öğelerin belirginlik özellikleri olarak sunulmuştur.

Kornfilt'in yaptığı sesbilimsel betimleme şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Sesbilimsel birimler (parçasal)
  2. Sesletim özellikleri
  3. Parçaüstü olgular
  4. Biçimbilimsel sesbilim (parçasal)
  5. Biçimbilimsel sesbilim (parçaüstü olgular)
- 1) SESBİLİMSEL BİRİMLER
    - a) Seslemsel olmayanlar (ünsüzler)
    - b) Seslemsel olanlar (ünlüler)
    - c) Yabancı kökenli sözcüklerdeki sesbirimler
    - d) Sözcük gruplarındaki belli kesitlerin oluşumundaki kısıtlamalar
  - a) Seslemsel olmayanlar (ünsüzler):
    - a.1) Patlamalılar ve yarıkapantılı olan sesbirimler
Patlamalılar: p, b çift dudaksıl; t, d dişsil-dişyuvasıl;
k, g: artdamaksıl

Bu bölümde (p, b, t, d, k, g) patlamalılar örneklerle verilmiş. t ve d seslerinin İngilizce'deki kullanımına göre daha dişsil özelliği olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, k ve g seslerinin a, e, a ünlüleri ile kullanımına göre değişik örgenlere göre sesletimi verilmiştir.

Örnek: *kale, gaga* sözcüklerinde olduğu gibi 'a' arka ünlü ile kullanımında tam artdamaksıl olurlar; 'e' ön ünlü ile kullanıldığında damaksıl olurlar. Örneğin: *kese, gezegen* gibi; 'a' arka ünlü ile kullanıldığında damaksıl yarı ünlü olurlar.

Örneğin: *kâr*, *gâvur* gibi (Bu örneklerdeki ses değişimleri bağlamsal değişkelerdir).

a.2) Sürtüşmeliler

Sürtüşmeliler: f, v diş-siz-dudaksıl; s, z dişsil-dişyuvasıl; ş, j damaksıl-dişyuvasıl; (f, v): dişsil-dudaksıl

Titreşimli dişsil-dudaksıl sürtüşmeli olan 'v' sesi ünlülerarası bir durumda yarı ünlü 'w' olur. Örneğin: *kavuk* [kawuk]. Ancak, bu durum konuşma dilinde rastlanan bir yapıdır.

'j' yabancı dilden Türkçe'ye girmiş olan bir sestir. Önceleri Farsça kökenli sözcüklerde mevcut olan 'j' sesinin, daha sonraları Fransızca kökenli sözcüklerle kullanımı yaygınlaşmıştır.

a.3) Genizsiller

Genizsiller: m çift dudaksıl; n dişsil, dişyuvasıl

Türkçe'de artdamaksıl genizsil sesletim mevcuttur. Artdamaksıl patlamalı ile kullanıldığında artdamaksıl sesletim oluşur. Örneğin: *sanki* sözcüğündeki 'n' sesi artdamaksıl genizsil bir sesbirimdir.

a.4) Akıcılar

Akıcılar: l dişyuvasıl; r dişucu-dişyuvasıl

Türkçe'de 'l' sesbirimi arka ünlü (e) ve (a) ile kullanıldığında artdamaksıl olur. Örneğin: *bile* (bağlamsal değişke)

İstanbul sesletiminde her iki akıcılar da sözcük sonunda titreşimlidir. Ama sözcük sonu akıcılarda titreşimsizlik bayanlar arasında çok yaygındır. Örneğin: *kar*, *kel* gibi.

a.5) Yarıünlüler

Yarıünlüler: y damaksıl

Türkçe'de damaksıl yarıünlüler hem ön hem de arka ünlülerle kullanılabilir. Konuşma dilinde hece sonunda ön ünlü ile kullanıldığında daha hafif bir sesletim verilir. Örneğin: *teyze*.

a.6) Ötekiler

Gırtlaksıl: h; ğ

Türkçe'de 'ğ' ile başlayan sözcük yoktur. Ancak, bazı ağızlarda bu ses titreşimli artdamaksıl sürtüşmeli gibi işlev görür. Örneğin: *çağdaş*

Gırtlaksıl duraksama ise yönenme ile verilir. Örneğin: *kur'a*; fakat bu sesletim şekli son zamanlarda yok olmaya başlamıştır.

Kornfilt, seslemsel olmayanlar başlığı altında, Türkçe'deki ünsüz seslerin kendi fiziksel özelliklerini sınıflandırmıştır. Yani ses örgenlerinin neresinde, hangi koşullarda, nasıl meydana geldiğini ele almıştır ve bu seslerin ayırıcı özelliklerini örneklerle betimlemiştir. Türkçe'de bulunan bütün ünsüz seslerin (p, b, t, d, k, g, c, ç, f, v, s, z, ş, m, n, l, r, y, h, ğ) fiziksel özelliklerinin yanı sıra, ünlülere göre değişik sesletimleri verilmiştir. Öte yandan, standart Türkçe ile bazı yerel kullanımlar, eski kullanım, konuşma dili, yabancı kökenli sesler bu sınıflamada ele alınmıştır.

b) Seslemsel Olanlar (ünlüler)

Bütün seslemsel birimler ünlülerdir.

b.1) Ünlüler: Türkçe'de ünlüler sekiz adettir. Genel olarak kısıdırlar. Ağızsıl, genizsil olanlar da ender olarak bulunur.

Ünlüler arka, yüksek ve yuvarlak ünlü olmak üzere üç grupta toplanır. Bu gruplama her ünlünün tam sesletimi ile ilgilidir doğru betimleme yapmayı sağlar.

Yüksek Ünlüler	: i , ü , ı , u
Alçak Ünlüler	: e , ö , a , o
Arka Ünlüler	: ı , u , a , a
Ön Ünlüler	: i , ü , e , ö
Yuvarlak Ünlüler	: u , o , ü , ö
Yuvarlak Olmayanlar	: ı , i , e , a

Türkçe'de ünlü uyumu önemlidir. Örneğin: *akıl, okul, öpücük, elli* gibi.

Bu bölümde ele alınan ünlü sesbirimlerin altı ayırıcı özellikten kurulu üç temel karşıtlığa dayandırılmıştır (sayfa 3'te yer alan Jakobson'un ikicilik kuramı ile örtüşmektedir.).

c) Yabancı Kökenli Sözcüklerdeki Sesbirimler: Bu grup altında ele alınacak sesbirim 'j' sesbirimidir. Ayrıca, Türkçe'ye girmiş olan yabancı kökenli sözcüklerde gırtlaksı kapantılı ses kullanımına rastlanır.

d) Sözcük gruplarındaki belli kesitlerin oluşumundaki kısıtlamalar: Türkçe'de bu konu ile ilgili hiçbir kısıtlama yoktur.

2. SESLETİM ÖZELLİKLERİ

a) Sözcük sonu ünsüzleri: Türkçe'de sözcük sonu ünsüz kullanımı yaygındır.

a.1) Sözcük sonu ünsüz kullanımında kısıtlamalar: Türkçe'de bir sesletim kuralı vardır, o da son hecedeki patlamalılar ve yarıkapantılılar titreşimsiz olarak sesletilir. Bu nedenle hiçbir sözcüğün sonundaki patlamalı veya yarıkapantılı ses birkaç ayrıcalık dışında fazla bulunmaz.

Örnek: *şarap*

şarab-ı

Eğer bu tür bir sözcüğün arkasından sesli harfle başlayan bir sözcük var ise o sözcüğün sesli harfiyle beraber sesletilir (ulama).

Örnek: *şarap al-dı-m* (dikkatli konuşma)

şarapal-dı-m bu durumda patlamalı yarıkapantılı ile örtüşür.

b) Sözcük başı ünsüzleri: Türkçe'de sözcük başı ünsüz kullanımı yaygındır.

c) Ünsüz Grupları

c.1) Ünsüz Gruplarının Oluşumu: Türkçe'de en fazla iki ünsüz yan yana kullanılabilir. Sözcük sonunda ve sözcük başında iki ünsüzün yan yana kullanımı çok yaygın değildir. Ancak sözcük ortasında yaygın olarak iki ünsüz yan yana kullanılmaktadır.

c.2) Sözcük Başı Ünsüz Grubu Kullanımı: Yabancı kökenli sözcüklerde bu tür kullanıma rastlanmaktadır. Örneğin: *klüp* , *kral* , *spiker* gibi (bu örnekteki klüp sözcüğü aslında kulüp şeklinde kullanılmaktadır ve bu kullanım Türkçeleştirilmiştir)

c.3) Sözcük Sonu Ünsüz Grubu Kullanımı: Bu tür kullanıma çok fazla rastlanmamakla beraber kullanımı uygundur. Örneğin: *kürk*, *kazanç*, *çift*, *aşk*, *boks*, *raks*, gibi

c.3) Sözcük Ortası Ünsüz Grubu Kullanımı: Yukarıda da bahsedildiği gibi Türkçe sözcük ortası ünsüz grubu kullanımına uygun bir dildir.

d) Ünlü Grupları

d.1) Sözcük Başı Ünlü Kullanımı: Türkçe'de yaygın olarak kullanılmaktadır.

d.1.2) Sözcük Başı Ünlü Kullanımında Kısıtlamalar: Tüm ünlüler sözcük başında kullanılmaktadır; hiçbir kısıtlama yoktur.

d.2) Sözcük Sonu Ünlü Kullanımı: Türkçe sözcük sonu ünlü kullanımına uygun bir dildir.

d.2.2) Sözcük Sonu Ünlü Kullanımında Kısıtlamalar: Genellikle bütün ünlüler bu şekilde kullanılabilir. Ancak yabancı kökenli sözcük sonlarında 'o' sesi ile biten çok fazla sözcük olmasına rağmen, 'ö' sesi ile biten sözcük sayısı sınırlıdır. Örneğin: *mösyö, banliyö*, gibi.

d.3) Ünlü Sıralaması

d.3.1) Ünlü Sıralamasında Kısıtlama: Türkçe'de ünlü gruplarının kullanımı vardır ama yabancı kökenli sözcüklerdir. Örneğin: *dua, saat*. Bazı sözcükler ise dikkatli sesletilmediğinde, yani hızlı konuşmada, iki ünlü kullanımı varmış gibi sesletilmektedir. Örneğin: *ağır, yoğurt, davul, mühendis, iyi* gibi. Bu sözcüklerde ünlüler arasında ünsüz olmasına rağmen sesletimde ünsüz vurgulanmayabiliyor.

Bu tür kullanımlar Martinet'in sesbilim betimlemesinde sözünü ettiği 'ıralayıcı' özelliğine örnek olarak gösterilebilir.

İkinci bölümün buraya kadar olan kısmında ünlülerin ve ünsüzlerin gösteren düzlemindeki sesletim özellikleri betimlenmiştir. Türkçe sözcük başı, sözcük sonu ünlü/ünsüz kullanımına uygun bir dildir. Ayrıca sözcük başı, sözcük sonu ünsüz gruplarının kullanıldığı gösterenler vardır: *kral, spiker, gibi*. Bu tür sözcüklerin sesletiminde iç türeme oluşmaktadır: *kıral* gibi. Fakat en yaygın ünsüz grubunun kullanımı sözcük ortasında yaygındır. Ünlülerde ise durum şu şekildedir: Türkçe sözcük başı, sözcük sonu ünlü kullanımının yaygın olduğu bir dildir. Yalnızca 'ö' sesi ile biten kısıtlı sözcük vardır. İki ünlünün bir sözcükte yan yana kullanımına ise yabancı kökenli sözcüklerde rastlanmaktadır.

e) Seslem Yapısı

e.1) Türkçe'de sözcük ortasında yer alan çift ünsüz grubunun son ünsüzü arkasında bulunan ünlüye göre sesletilir. İlk ünsüz ise kendi önündeki ünlüye göre sesletilir. Örnek: *saz*

saz+a

fark

fark+a

burn+a

burun+da

Eğer bir sözcükte ikiden fazla ünsüz kullanımı var ise ilk iki ünsüz önceki ünlüye göre sesletilir. Örnek: *fark+ta*

e.2) En Yaygın Seslem Yapısı: En yaygın seslem yapısı ünsüz+ünlü sıralamasıdır. Ancak ünsüz+ünlü+ünsüz, ünlü+ünsüz sıralaması da yaygın olarak kullanılmaktadır.

e.3) Seslem Kısıtlamaları: Sözcük veya hece sonu ünsüz gruplarının sesletimi, ünlülere değil, ünsüzlerin kendi yapılarına bağlıdır.

e.4) Hece Başı Birim veya Gruplarla, Hece Sonu Birim veya Gruplarda, yada Sonraki Hece Başı veya Gruplarda Kısıtlamalar: Bu bağlamda gerçek boyutta kısıtlamalar yoktur. Tek kısıtlama, hiçbir hece başı ünsüz grubu kullanımının olamamasıdır. Bu durum hece sonu gruplarını da etkilemektedir. Ancak arkadan gelen hece başında bir ünsüz var ise bu heceden önceki hece sonu grubundaki ünsüz sonraki heceye göre sesletilmez. Sonuçta, ya kök hece sonundaki ünsüz grubu olduğu gibi o hecede kalır, ya da içtüremeli bir ünlü ile bozulur. Eğer bu ünsüz grubu ikiz ünsüz grubu ise yani aynı sesletime sahip iki ünsüz ise, ikiz ünsüz grubu sadeleştirilir; yani belirgin ünsüzlerden biri bu bağlamda sesletilmez. Örnek: / hiss / , / hiss+i / , / hiss+te /

e.5) Ardışık Hecelerde Ünlülerde Yapılan Kısıtlamalar: Ünlü Uyumu

Türkçe'nin en önemli özelliği ünlü uyumudur. Yani aynı ünlü sınıfında yer alan ünlüler aynı bağlamda kullanılır. Örnek: *göl* , *göl+ü*

bülbül , *bülbül+ü* gibi

Ancak yabancı kökenli sözcüklerde ünlü uyumu olmayabiliyor. Bu sözcüklere ek getirildiğinde ünlü uyumu sağlanıyor.

Örnek: *dekor* , *dekor+u*

buket , *buket+i*

otobüs , *otobüs+ü* gibi

Türkçe'de bazı sözcüklerde ünsüz sesbirim, ünlü uyumunu belirleyebiliyor. Damaksıl ünsüz arka ünlü ile aynı hecede kullanıldığında, eklenen ünlü ön uyum gösterir. Örnek: *vals* , *vals+i*

Bir başka farklı durum -(l)yor- eki içinde görülmektedir. 'o' ünlüsünün kendi özelliği baskın duruma geçer. Örnek: *gel+di*

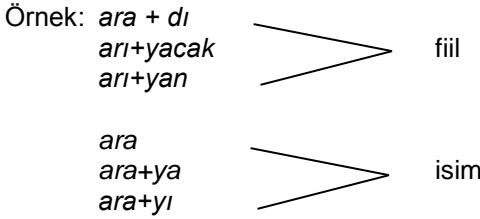
gel+iyor+du gibi

e.6) Ünsüz Uyumu

Türkçe'de ünsüz uyumu vardır. Bazı ünsüzler ön ünlülerle kullanıldığında damaksıl duruma gelir. Eğer bir sözcük bu tür ünsüzler içeriyorsa, ya hepsi damaksıl olur ya da olmaz. Türkçe dudaksıl bir dildir. Çağdaş Türkçe'de "a....ı" kullanımı yaygındır; "a....u" ünlü sıralamasının da olduğu sözcükler vardır . Bu

ünlüler arasında dudaksız ünsüz kullanılır. Örnek: *karpuz, havlu* gibi. Ancak ünlü uyumuna göre bu kabul edilmez bir durumdur. Çünkü ikinci ünlü yüksek ünlüdür ve ilk ünlü ile hem arka hem de yuvarlak özelliğine göre uyum göstermelidir. Bu durumda 'ı' ünlüsünün kullanımı daha uygundur. Bu tür ünlü kullanımı dudaksız ünsüzden kaynaklanır. Örnek: *kapı, sabır* gibi.. Öte yandan dudaksız ünsüz ile kullanılmayan "a....u" kullanımı da vardır. Örnek: *arzu, fasulya* gibi

e.7) Farklı Sözcük Sınıfları ile Kullanılan Sesletim Yapıları Arasındaki Farklılıklar: Bu gruptaki en ilginç sınıflama isimlerden türeme eklerde değil de fiilden türeme eklerde karşımıza çıkar.

Ünlülerin seslem yapısına baktığımızda, ortada yer alan çift ünsüzlerden son ünsüz arkadan gelen ünlüye göre sesletilir. İlk ünsüz ise kendinden önce gelen ünlüye göre sesletilir. Ama bir sözcükte birden fazla çift ünlü kullanımı var ise her iki ünsüzden önce gelen ünlüye göre ünsüzler sesletilir.

En yaygın sıralama ünsüz+ünlü sıralamasıdır. Ünsüz+ünlü+ünsüz, ünlü+ünsüz sıralaması da yaygındır. Sözcük veya hece sonu çift ünsüzlerin sesletimi ünlülere değil de ünsüzlerin yapısına bağlıdır.

Yabancı kökenli sözcükler dışındaki sözcüklerde ünlü uyumu vardır. Ancak yabancı kökenli sözcükler ek alırsa ünlü uyumu son ünlüye göre yapılır.

Buraya kadar ele alınan bölümler 1. Sesbilimsel birimler ve 2. Sesletim özellikleri başlıkları altında sunulmuştur. Türkçe sesbilimde, seslerin özelliklerine göre genel kurallar betimlenmiştir. Jakobson'un içsel özellikler ve bürünel özellikler diye yaptığı sınıflamadan yola çıkarak, bu bölümlerin içsel özellikler sınıflaması olduğunu söyleyebiliriz.

3. Parçaüstü olgular, 4. Biçimbilimsel sesbilim(parçasal) ve 5. Biçimbilimsel sesbilim (parçaüstü olgular) başlıkları altında ise bürünel özellikler ele alınmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın sesbilim bölümünde ele alınan Martinet'in sesbilimsel betimlemede "sessel öğelerin işlevi" ile ilgili a) ayırıcı ya da karşıtsal olma özelliği, 1 ve 2 no'lu bölümler için kullanabileceğimiz bir görüş, b) aykırılık işlev (vurgununu verdiği işlev ise diğer bölümlere uygun düşen bir görüş, olarak değerlendirilebilir.

3. PARÇAÜSTÜ OLGULAR

Parça üstü olgular, gösteren düzleminde gerçekleşen, bürünsel özellikli öğelerdir; vurgu, titrem, süre, uzatma boyutu gibi.

3.1) Ayırıcı Özellik olarak Uzatma Boyutu:

- a) Ünlülerde ve Diğer Seslemlerdeki Uzatma Boyutu: Türkçe genelde kısa ünlülere sahip bir dildir. Ancak bazı yabancı kökenli sözcüklerde uzun ünlü kullanımı vardır. Bu durumda ünlü uzunluğu işitsel yönden ayırıcıdır.

Örnek: *dağ da* (da eki)

saat sat! (satmak fiilinden emir kipi)

- b) Yarı Ünlülerde Ayırıcı Özellik olarak Uzatma Boyutu: Uzun yarı ünlüye çok az rastlanır Türkçe'de. Arapça'dan geçen sözcüklerde rastlanabilir bu tür kullanıma.

Örnek: *beyyine beyin+e*

- c) Akıcılarda Ayırıcı Özellik olarak Uzatma Boyutu: Türkçe'de bazı kökler akıcı ünsüzlerin tekrarlanmasını gerektirir.

İşitsel olarak bu yapılar kısa ve tek olan yapılardan ayrılırlar.

Örnek: *el+i*

Bu tür akıcılar daha uzun sürede sesletilir.

- d) Genizsillerde Ayırıcı Özellik olarak Uzatma Boyutu: Genizsillerde bu tür durumlarda ikiz ünsüz kullanımına rastlanır.

Örnek: *anne* (İstanbul Türkçesi)

ana (Anadolu Türkçesi)

- e) Sürtüşmelilerde Uzatma Boyutu: Bu durumda sürtüşmelilerde ikiz ünsüz kullanımı vardır.

Örnek: *his his+si*

3.2) Türkçe'de Vurgu

Vurgu ses ayrımı için gereklidir. Yüksek ses vurgusu var ama ünlü uzunluğu vurgu ile orantılı olmayabilir. Kısa / vurgulu; uzun / vurgusuz kullanımlar mümkündür.

Örnek: *taze*

- a) Farklı vurgu düzeyleri arasındaki ayrımlar: Bir sözcükte birinci vurgunun yanı sıra ikinci vurguya da rastlanabilir. Fakat ikinci vurgu daha düşük sesle verilir. İkinci vurgu daha çok bileşik sözcüklerde rastlanan bir olgudur.

- b) Vurgunun sürekliliği: Vurgu bütün köklerde süreklidir. Özellikle son hecede vurgu sürekliliği vardır.

Örnek: *oku! yatak*

Fakat Türkçe'de bazı yapılar vardır ki onlar da vurgu yönünden ayrıcalık içerirler. Bu tür vurgular yer isimlerinde ve yabancı kökenli sözcüklerde hissedilir. Öte yandan zarflar ilk hecede vurgulanır. Çok heceli son ekler de ilk hecede vurgulanır. Ünlemler ve seslenme durumları ise ilk hecede vurgulanır.

- 3.3) Yüksekliğin Rolü: Türkçe'de yüksekliğin ayırıcı özelliği yoktur. Vurguyla bağıntılı bir olgudur ve sesbirimsel değildir.

- 3.4) Tümce Titrememesi:

Normal Titreleme: Bir tümcede hangi hece öncül vurgu taşıyorsa orada titreleme yapılır.

Örnek: "*Hasan bugün istakoz yedi.*"

Bu bildiri evet/hayır sorusuna dönüştürüldüğünde *-mı* eki titrelemeyi alır.

Örnek: "*Hasan bugün istakoz yedi mi?*"

Karşıtsal Vurgu: Bu tür vurgu türü Türkçe'de kullanılan bir vurgu türüdür. Fiil öncesi sözcüklerde daha çok kullanılır ve titreleme üzerinde etkisi olur. Titreleme vurgunun yapıldığı hecede ortaya çıkar.

Örnek: "*Hasan bugün istakoz yedi.*" 'istakoz' sözcüğü karşıtsal vurgu taşır, titreleme ise 'o' sesindedir.

Kuvvetli Titreleme: Karşıtsal vurgu kullanımında ortaya çıkar. Bir türü ise ünlemlerde kullanılır.

Örnek: *Eyvah! Yapma!*

Bu bölümde, uzatma (ayırıcı özellik olarak, vurgu, yükseklik, ve titreleme alt başlıkları altında bürünsel özellikler ve bu özelliklerin işlevleri ele alınmıştır. Berke Vardar (1998a: 158), bürünsel özelliklerin dildeki işlevini, ikinci eklemlilik olgusu niteliği taşıyan ve göstereni oluşturan sesbirimlerle, bürünbirimlerdir (ya da parçaüstü olgulardır) diye açıklar. Bu yaklaşımı destekleyen sınıflamayı Kornfilt'in çalışmasında görmekteyiz. İkinci eklemlilik düzeyinde sesbirimler ve bürünsel özellikler ayrı ayrı işlevlerine göre ele alınmıştır.

4) BİÇİMBİLİMSEL SESBİLİM (Parçasal)

- a) Sesletimde Almaşma Süreçleri: Ünlü uyumu bir almasıma sürecidir. Konuşma veya günlük dile ait almasımlar da vardır.

Örnek: <i>binbaşı</i>	<i>bimbaşı</i> (dikkatsiz sesletim)
<i>şimdi</i>	
<i>şindi</i>	(dikkatsiz sesletim)
<i>tuzsuz</i>	
<i>tussuz</i>	(dikkatsiz sesletim)

Almasıma için Martinet'in ıralayıcı özellikler dediği yani işlevsel olmayan, bireyin seçimine ve bölgesel özelliklere göre kullanılan özellikler ile örtüşmektedir. Kornfilt, bu tür özellikleri "dikkatsiz konuşma" diye nitelemiştir.

- b) Birimler Arası Öteki Almasımlar: Ünlüler arasındaki [k] sesinin atılması en yaygın almasımadır. Birçok görüşe göre [k] sesinin [ğ] sesi ile almasımasıdır.

Örnek: <i>sokak</i>	<i>sokağı</i>
<i>çiçek</i>	<i>çiçeđi</i>

Bir başka almasıma şekli ise yabancı kökenli sözcüklerin son hecesinde uzun ünlüyü etkileyen almasımadır.

Örnek: <i>zaman</i>	<i>zamanı</i>	<i>zamanda</i>
<i>[zaman]</i>	<i>[zama:nw]</i>	<i>[zamanda]</i>

Bir diđeri ise ön, alçak [e,] olan ünlüleri etkiler.

Örnek: <i>ben</i>	<i>ben+de</i>	<i>ben+i</i>
<i>gel!</i>	<i>gel+di</i>	<i>gel+ir</i>

- c) Göçüşme Süreçleri (iki sesbirimin yer değiştirme)

p, r ; l, n seslerindeki yer deđiştirme

Örnek: <i>yaprak</i>	<i>yarpak</i>
<i>yalnız</i>	<i>yanlız</i>

- d) Çıkarma Ekleme Süreçleri: Sözcüklerde son ek başına gelen ünlü bir sözcük sonu ünlüsü var ise, o ünlü ile birlikte kullanılmaz, çıkarılır.

Örnek: <i>araba</i>	<i>araba+sı</i>
<i>kitap</i>	<i>kitab+ı</i>

5) BİÇİMBİLİMSEL SESBİLİM (parçaüstü olgular)

- a) Biçimbilimsel süreçte vurgu sürekli değildir.; yani bir sözcükte sürekli aynı hece vurgu almaz.
- b) Türkçe'de genelde sözcük sonu vurgusu yaygındır. Yani herhangi bir kök tek başına vurgu alırken, ek aldığı anda vurgu, son ek sesletiminde yapılır.

Örnek: *kitap kitap+ lar+ ımız+ ı*

- c) Bazı öğeler sözcük sonunda olsa bile vurgu almayabilirler. Bunlar daha çok olumsuz ek alan sözcüklerde olur ve vurgu ilk hecede verilir.

Örnek: *al+ma*

al+ mı+ yacak

birinci sözcükteki vurgu ilk hecede verilir ve aynı kökten olan sözcük bir başka olumsuz yapıda da yine aynı yerde vurguyu alır. Vurgu sözcük sonunda yapılmaz. Sözcüğün ekinde verilen vurgu ayrı bir vurgudur.

Özetlemek gerekirse, bu çalışmanın başında ele aldığımız kuramsal verilere dayanarak diyebiliriz ki, Kornfilt kitabında yaptığı yapısal betimleme çerçevesinde, işlevselci yaklaşımla seslerin ayırıcı özelliklerine ve işlevlerine göre sınıflama ve yorumlama yapmıştır. Bu bilimsel model içinde Martinet'in ve Jakobson'un, sesbilim ile ilgili ortaya koydukları kuram ve düşüncelerini bulabiliyoruz. Dilbilimin kendi sınırları içinde ele alınan bu tür betimsel bir çalışmadan, "dil öğretiminde" nasıl faydalanabileceğimiz konusu üçüncü bölümde sunulmaktadır.

BÖLÜM 3

Bu bölümde dilbilim alanında yapılan kuramsal çalışmalardan, uygulama alanında bir başka deyişle dil öğretiminde faydalanma yolları ele alınarak kuramın uygulamaya etkisi tartışılacaktır.

3.1. Dilbilimsel Betimlemenin Dil Öğretimine Katkısı

Dilbilim, dil öğretimi ilişkisi ve dilbilimin, dil öğretimiyle ilişkisinin niteliği sürekli tartışma konusu olmuştur. Dilbilim bilindiği gibi insan dillerinin betimlenmesi ile uğraşan bir bilim dalıdır. Dil öğretimi ise bu bilgilerin eğitime yansması ile ilgili bir uygulama alanıdır. Bir başka deyişle, dilbilim, dil öğretimine veri sağlayan bir alandır.

Eğitim alanında söz konusu olan üç düzlem vardır:

1. Kuramcı,
2. Yöntemci,
3. Uygulamacı.

Kuramsal düzlemde ortaya konulan veriler, yöntemci tarafından uygulanır ve yeni kuramlar ortaya konabilir, uygulamacı ise kuramı uygulayan, verimliliğini sınavan kişidir. Birer uygulamacı olarak, dil öğretmenlerinin neyi öğretmeleri gerektiği konusu oldukça karmaşık bir konudur. Bu konuda öğretmenlerin dilbilimsel, edimbilimsel, eğitbilimsel ve kültürel yeterliliğe sahip olmaları beklenir. Özellikle, dil öğretimi ile ilgili hem kuramsal hem de uygulama bilgisine gereksinim duyulur. Kuramsal bilgi dilin ve dil öğrenmenin/öğretmenin ne olduğu konusundaki bilgiyi içerir ve bu konudaki bilgilerin çoğu dilbilimcinin yaptığı çalışmalardan sağlanan verilerdir. Gönderici rolündeki eğitmen, alıcı rolündeki öğrenciye dilin doğasına ait bilgiyi ilettiği zaman, dil öğrencisi doğasını anladığı dil aracılığı ile dil öğreniminin ve öğretiminin de doğasını anlar. Dilbilimci tarafından betimlenen olgular, hem dil ileticisi hem de alıcısı için yönlendirici olur.

Dilbilimcinin yaptığı betimleme kendi içinde bağımsız, dilbilim için yapılan bir çalışmadır. Betimleme yaparken amacı, dili çözümlmek ve açıklamaktır. Dil öğretimi ise dilbilimden bu yönden faydalanır. Çözümlemiş dilin kavramsal temelini bilmek, dil öğretmenini uygulama düzleminde yönlendirir.

3.2. Sesbilim Betimlemesinin Dil Öğretiminde Önemi

Bu çalışmanın konusunu sesbilim betimlemesi oluşturduğu için, dilbilim alanında yapılan sesbilim betimlemesinden dil öğretiminde nasıl faydalanabiliriz, başka bir deyişle sesbilim betimlemesi, dil öğretmenini ve öğrencisini nasıl yönlendirir olgularını ele alalım:

Bir dil öğretmeni için öğreteceği dile ait seslerin temelini bilmek ve seslerin dilde nasıl işlediğini bilmek sesletim açısından çok önemli bir konudur. Bildiğimiz gibi sesbilim, seslerin betimlenmesi ve sınıflandırması işlemidir: seslerin, ses örgenlerinin nerelerinde yer aldıklarını, bağlamdaki seslerin belirgin özelliklerini, ayırıcı işlevlerini inceler. Bu tür çalışmalar, konuşucu tarafından iletilen sözcüklerin doğru sesletilmesini ve dinleyici tarafından da doğru algılanmasını sağlar.

Bir dilin sesletim yapısı birçok dil öğrencisi için, ister başlangıç, ister ileri seviyede olsun sorun olmaktadır. Sesbilim konusunu iyi bilmek, öğretmene, öğrencilerin sesletim sorunlarını belirlemede yardımcı olur ve sorun çözmede yöntem geliştirmesini sağlar. Sesbilim temelini bilen öğrenci ise sesleri ayırt edebilme yetisini kazanır. Öğretmenin sesletimi ve bürünsel özellikleri doğru kullanması, öğrenci üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bütün bunları göz

önünde bulundurduğumuzda, dilbilimin bu alanda yaptığı betimlemelerin, dil öğretimine ne kadar fayda sağladığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Jaklin Kornfilt'in yaptığı sesbilim betimlemesinden de bu yönde faydalanmak mümkündür. Kornfilt, konu olarak Türkçe'nin sesbilim betimlemesini yaptığı için bu tür bir çalışma, yabancı dil olarak Türkçe'nin öğretimi alanında, hem dili öğrenenler için hem de bu dili öğreten eğitimciler için iyi bir kaynak olabilir. Bunun yanı sıra anadili Türkçe olan ama sesletim özelliklerini iyi bilmeyen kişilere de yardımcı olabilecek bir çalışmadır.

Kornfilt'in çalışması, dil öğretmenlerine, yabancı dil olarak Türkçe'yi öğrenen yabancılara, anadili Türkçe olan ama dilin işleyişini öğrenmek isteyenlere faydalı olarak kullanılacak bir betimleme örneği sunmanın yanı sıra, Türkçe dilbilgisi ile ilgili ders kitabı hazırlamada da kaynak oluşturabilecek, terim bilgisi sağlayabilecek ve bu alanda birçok kavramı açıklayabilecek bir çalışma olarak ele alınabilir. Bu noktada Ayhan Sezer'in (1988: 45-49) bir incelemesinden söz etmek yerinde olur. 1988 yılında basılmış, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi yayını olan, bildirilerin toplandığı, "Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı" isimli kitaptaki çalışmasında, ilk, orta, ve yüksek öğretimde okutulan ders kitapları ile ilgili bir incelemeden söz etmektedir. "Dili, dilleri inceleyen bilim olan dilbilimi, henüz ortaokul ve liselerde milyonlarca öğrencimizin başvurmak zorunda oldukları kitaplarda kendine bir yer edinmiş gibi görünmemektedir" diyor Ayhan Sezer ve dilbilgisi kitaplarından hatalarla ilgili örnekler sunuyor. "Sesli Harflerin Çeşitleri (ses ve harf ayrımının yapılmadığı bir başlık)"; "Ek, köklere ulanarak, onlardan yeni sözcükler türeten ya da çekim yapmaya yarayan anlamsız parçalardır (eklerin anlamsız olduğunu vurgulayan bir ders kitabı, dilbilimle ne kadar ilişkilidir?)"; "Sözcüklere yeni ekler ulanarak, yeni sözcükler oluşturulmasına türeme denir (bu tanımda 'türeme' teriminin doğru kullanılmadığı dikkatimizi çeken bir nokta: yazarlar türemeye şu örnekleri veriyorlar –okul, okunaklı, okuyan-) ", Türkçe'de 29 harfin 8'i ünlüdür (yine harf/ses ayrımı yok) ", "ismin başındaki sıfat, ismin sonuna geçerse fiilleşip yüklem olur: Mavi deniz – Deniz mavi-dir (sıfatların fiilleştiğini söylemek kuşkusuz Türkçe için bir hatadır)". Bu türden birçok hatalı kullanımı inceleyen Ayhan Sezer'in yaptığı çalışma sadece bir örnek teşkil ediyor. Eğitim dünyamızda bunlar gibi daha ne kadar çok hatalar ve dilbilimden uzak çalışmalar var. Bunun da nedenini yine Ayhan Sezer'den (1988: 45) alınan bir alıntıyla açıklamak yerinde olur. " İster yabancı dil olarak, ister anadil olarak Türkçe öğretimi yapılacak olsun, dilbilimin, genel olarak dil, özel olarak da Türkçe'ye ilişkin bulgularına dayanmak gerekmektedir. Türkiye'de Türkçe öğretiminde dilbilimin yeri nedir?" Kornfilt'in betimsel çalışması gibi dilbilim konusunda yapılan betimlemelerden dil öğretiminde, ders kitabı hazırlamada faydalanmak, hem yukarıda sayılan hataların oluşmasını önler, hem de terim bilgisi yönünden bir tutarlılık sağlar.

SONUÇ

Jaklin Kornfilt’in Türkçe’nin sesbilimi üzerine yaptığı betimsel çalışma, kuramsal verilerle üst söylem düzeyinde değerlendirildiğinde, dil öğretiminde kullanılabilecek kaynak model niteliğindedir. Bu model gibi dilbilim alanında yapılan, dilleri betimleyen çalışmalar, uygulamada yol gösterici konumdadırlar.Öncelikle eğitimci, öğrettiği dilin verilerinde bu tür çalışmaları yol gösterici bir kaynak olarak kullanırsa, daha verimli çalışmalar yapabilir. Öğrencinin yapacağı hataları belirleyip, çözüm sunabilir. Bunun yanı sıra öğrenci, öğrenmekte olduğu dilin betimsel çalışmasını hazır olarak bulduğu bu tür çalışmalar aracılığıyla, zorlandığı konuların, çözemediği sorunların üstesinden gelebilir. Bu bağlamda, dil öğretimi bir uygulama alanı olarak dilbilimin kuramsal verilerini kullanır. Dilbilim ise uygulamada ortaya çıkan bulguları kullanarak kuramsal kavramlarını ve araştırma alanlarını belirler.

KAYNAKÇA

- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dilbilimi*, İstanbul: Multilingual Yay.
- Demircan, Ö. (2000). *İletişim ve Dil Devrimi*, İstanbul: Yaylım Mat.
- Hawkes, T. (1977). *Structuralism&Semiotics*, London: Methuen & Co.
- Kıran, Z&A. (2001). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yay.
- Kornfilt, J. (1997). *TURKISH*, London: Routledge.
- Sevil, N. (çev.) (1999). “André Martinet” *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, İstanbul: Multilingual Yay.
- Sezer, A. (1988). “Türkçe Öğretiminde Dilbilimin Yeri”, Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı Bildirileri, *A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay: 160*. Ankara: A.Ü. Basımevi.
- Vardar, B. (1998 a.). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yay.
- (1998 b.) *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yay.
- (çev.) (1998 c.) *İşlevsel Genel Dilbilim*, İstanbul: Multilingual Yay.
- Yücel, T. (1999). *Yapısalcılık*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.